

Anykščių rajono savivaldybės administracijos
Bendrasis ir ūkio skyrius
GAUTA
2023-10-13
1-GD-4163 (6.18)

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Valstybės biudžetinė įstaiga, Antakalnio g. 6, 10308 Vilnius, tel. (8 5) 262 1943, el. p. direk@liti.lt.
Duomenys kaupiami ir saugomi Juridinių asmenų registre, kodas 111955176

Anykščių rajono savivaldybei

2023-10-10

TEIKIMAS ANTANO BARANAUSKO PREMIJAI

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas 2023 m. Antano Baranausko premijai siūlo profesoriaus, humanitarinių mokslų daktaro Skirmanto Valento kandidatūrą už pastarųjų 3 metų naujai atskleistus Baranausko poemos „Anykščių šilelio“ semantikos atradimus, jų akademinę sklaidą, ir „Anykščių šilelio“ filologinį vokalinį įgarsinimą.

Profesoriaus, humanitarinių mokslų daktaro Skirmanto Valento Antano Baranausko poemos „Anykščių šilelis“ 2022 m. mokslinių tyrinėjimų reikšmė

1. **Leidinio** *Baranauskas, Antanas. Anykščių šilelis = Anykszczy szilėlys / sudarytojas Gytis Vaškelis; skaito Algirdas Latėnas, Skirmantas Valentas. – Vilnius: LLTI, 2022. – 71 p. + 2 garso diskai (CD)*

Įvado straipsnyje „**GIESMĖ ANYKSZCZY SZILELYS: SUPRASTI IR IŠGIRSTI**“ poema „Anykščių šilelis“ aptariama plačiame kontekste: nagrinėjamos kūrinio sąsajos su senąja rytietišku raštu tradicija, indoeuropietiškos sąvokų „kalnas“ ir „miškas“ jungtys, ypatinga trijų ilgumų balsių sistema, Pauliaus Subačiaus iškelta politeksto idėja ir kt. Be šių dalykų, S.Valentas atskleidžia visiškai naują ir originalų literatūrologijos požiūrį į Antano Baranausko poemos „Anykščių šilelis“ semantiką, t. y. remdamasis išsamia moksline literatūra pagrindžia anagramos įrašymą į poemos tekstą. Pagrindžiama, kad būtent anagrama sudaro kūrinio semantinę šerdį.

Antano Baranausko (1835–1902) giesmėje *Anykščių šilelis* (1858–1859), anot Valento, pabrėžtai, kartojant tekstą, piešiamas kalnuotos Lietuvos peizažas, labiau primenantis Sakartvelą ar Alpes, o ne Anykščius, nors jų apylinkės ir kalvotos. Nesunku pastebėti, kad pirmasis *Anykščių šilelio* sakinytis „Kól̃n(ai) kál̃múoti, pakól̃naes nupl̃ky“ turi aiškų garsinį įrašymą *KLN KLM (P)KLN N(P)LK*, suderintą su klausiamojo įvardžio *Kur* kartojimu (garsinis įrašymas *KR*), ir kad tas garsinis įrašymas pratęsiamas ir kitų eilučių žodžiuose. Paminėtų garsų kartojimas

daugiau nei akivaizdus (tie patys garsai pasikartoja ir eilėraštyje „Dainu dainelę“ (*Kalnai ant kalnu, e ant tu kalnu / Kalnai ir maži kalnelai; KLN N KLN N KLN KLN KLN*)). Kalnų paminėjimą šiose eilutėse S. Valentas aiškina ne indoeuropietišku paveldu, o kalbant lingvistikos terminais garsiniu pagrindinio žodžio įrašymu į giesmės skiemenis. Tokiu būdu S. Valentas pradeda kūrinio vidinę rekonstrukciją (darbe remiamasi pagrindine indoeuropeistine medžiaga: Jean Starobinski, *Wörter unter Wörtern: die Anagramme von Ferdinand de Saussure*, Frankfurt am Main: Ullstein_Buch, 1970/1980; Peter Wunderli, *Ferdinand de Saussure und die Anagramme*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1972; Federico Bravo, *Anagrammes. Sur une hypothèse de Ferdinand de Saussure*, Limoges: Lambert-Lucas, 2011; Fionn Bennett, „Saussure’s „Anagrams“: A case of Acousmatic Mistaken Identity?“, *Semiotica. Journal of the International Association for Semiotic Studies / Revue de l'Association Internationale de Sémiotique*, 2021, issue 238, p. 181–198. Gausi teorinė literatūra S. Valentui leidžia formuluoti hipotezę, kad iki šiol nuolat pabrėžiamas Anykščių kalnų aukštumas *Anykščių šilelyje* slepia daug svarbesnį dalyką – anagramą. Netgi tai, kad ši anagrama iki šiol nebuvo pastebėta, yra reto ir lingvistiškai nelengvai paaiškinamo *reiškinio įrodymas*: anagrama apskritai buvo aptikta tiktai XX a. pradžioje, o darbai apie ją publikuoti – tik antroje to amžiaus pusėje.

Anagramuojamas Karolinos Praniauskaitės, turėjusios didžiulę įtaką būsimam poetui, vardas (įžvelgiamas ir pavardės anagramavimas): **Karolina Proniewska** (1828–1859), su kuria Baranauskas susipažino 1855 m. Kadangi vardas *Karolina* gana ilgas, poetas skaido jį skiemenimis, užpildydamas jais didelę teksto dalį kūrinio, ypač pradžioje ir pabaigoje.

S. Valentas pastebi, kad Baranausko anagramuojamas *Karolinos* vardas *Anykščių šilelyje* struktūriškai sutampa su Friedricho Hölderlino Diotimos vardo anagramavimu: giesmės tekste anagrama tampa ašimi, kuri tarsi Pasaulio medis; užaugina patį tekstą. Poeto kūrinuose, kuriuose lyrizmo mažiau („*Kelionė Petaburkan*“, „*Pasikalbėjimas giesminyko su Lietuva*“, „*Dievo rykštė ir malonė*“) kalnų vaizdinio nėra.

Kalnų įvaizdis yra gryna emocija: ten, kur aprašomas pats šilelis, kalnų nėra. Kalnų minėjimas ir desperatiški klausimai apie dingusį šilelį yra tik nevilties išraiška, klyksmas – tarsi Edvardo Muncho paveiksle „Skrik“ – „Šauksmas“. Tačiau konkrečiuose šilelių (atrodo, kad giesmėje minimi bent trys diachroniškai skirtingu metu egzistavę šileliai) vietovės kalnuotumas ne tik nepabrėžiamas, bet ir neminimas apskritai.

Išvada: anagramos atradimas dar kartą patvirtina žinomą mokslinę tiesą, kad tik nepaprasto talento poetai, patys to nežinodami, įpina į kūrinį anagramą, kurios tyrinėtojai gali nepastebėti šimtmečius.

1. Apie poemos „Anykščių šilelis“ naujai atskleistą semantiką S. Valentas skaitė du pranešimus mokslinėse konferencijose. Abiejuose pranešimuose gvildenama anagramos „Anykščių šilelyje“ struktūra.

Pirmą kartą apie Karolinos anagramą dėstyta Rusijos MA Slavistikos instituto surengtoje konferencijoje, skirtoje dviem mokslininkams, daug davusiems ir baltistikai, – Vladimirui Toporovui ir Viačeslavui Ivanovui:

Скирмантас Валянтас, *Имя любимой повторяют горы: о ключевой анаграмме в поэме Антанаса Баранускаса*// Москва: Институт Славяноведения РАН. Отдел типологии и сравнительного языкознания. Чтения памяти Вяч. Вс. Иванова и В. Н. Топорова, 2022-01-18.

Pastaba: ši nuotolinė konferencija vyko dar prieš karą Ukrainoje.

Anagrama „Anykščių šilelyje“ nagrinėjama ir dar vienoje konferencijoje:

Skirmantas Valentas, *Mintys monografijos parašėję: pavadinti vardu (K. Župerka. Metalingvistika. Nekalbininkų kalbotyra)*. Vilniaus universiteto Šiaulių akademija, 2022-03-04)// Mokslinė konferencija „Gimtoji kalba mokykloje“. Lietuvių kalbos dienų renginys, skirtas prof. habil. daktaro, LKD garbės nario Kazimiero Župerkos 85-mečiui.

2. Leidinyje Baranauskas, Antanas. *Anykščių šilelis* = *Anykszczy szilėlys* / sudarytojas Gytis Vaškelis; skaito Algirdas Latėnas, Skirmantas Valentas. – Vilnius: LLTI, 2022. – 71 p. + 2 garso diskai (CD) pateikiamas diskas su Baranausko poemos perskaitymu rekonstruota (ne dabartine!) anykštėnų tarme. Įrašė pateikiama mokslinė poemos garsyno rekonstrukcija remiantis *paties Baranausko publikuotais tarminiais anykštėnų XIX a. tekstais*, paskelbtais: Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski, Franz Specht. Band 1. Leipzig: Verlag von K. F. Koehler, 1920.

XIX a. 6-ajame dešimtmetyje parašytų kūrinių garsyno negalima tapatinti su šiandieninės anykštėnų tarmės garsais: jos vokalizmas dabar panašesnis į uteniškių balsyną, o ne tą, kuris buvo Baranausko jaunystės laikais. Tuo nesunku įsitikinti lyginant tekstus, užrašytus skirtingais laikotarpiais. Beje, jau 1930 m. Jurgis Gerulis rašė, kad anykštėnų tarmė pastebimai nyksta. Lietuvių kalbos istorinės dialektologijos požiūriu įdomu tai, kad nykimas vyko ne bendrinės kalbos, o uteniškių tarmės kryptimi: ryškiausia šios tarmės įtaka pastebima nekirčiuotoje pozicijoje, kur vietoj - o. *ė* vėl pradėti tarti pusilgiai -a., -e. Pastarąjį procesą galima pavadinti „grįžimu atgal“ – juk seniau visi lietuviai tarė ilgusius *ā*, *ē*, vėliau išriedėjusius į bendrinės kalbos o, *ė*.

Šį S. Valento skaitymą reikia laikyti griežtai filologiniu, paremtu fonetikos ir fonologijos mokslais ir orientuotu tik į Baranausko teksto 1882 m. Veimaro leidimą. Tai įgarsinimo rekonstrukcija tiesiogine žodžio prasme. Tokios rekonstrukcijos išeities taškas yra raidė, tiksliau – garso, kuris slypi už raidės, rekonstrukcija. Šiuo atveju, pagal danų lingvisto Louis Hjelmslevo idėją, visada lieka daugiau ar mažiau nežinoma, *kas* slypi už konkrečios raidės. Todėl į *Anykščių šilelio* perskaitymą derėtų žiūrėti kaip į sėkmingą bandymą įsiklausyti į daugiau nei pusantro šimto metų senumo garsus. Pagaliau kūrinio originalo ir jo interpretacijos problema – vienas sudėtingiausių tekstologijos klausimų.

Šis S. Valento skaitymas transliuojamas Lietuvos radijo vakaro lyrikoje:

<https://www.lrt.lt/.../vakaro-lyrika-skirmantas-valentas...>

<https://www.lrt.lt/.../vakaro-lyrika-skirmantas-valentas...>

<https://www.lrt.lt/.../vakaro-lyrika-skirmantas-valentas.....>

Išvada: Tiek kalba, tiek tarmė (konkrečiu atveju – anykštėnų tarmė, Baranausko žymima R4, t. y. rytiečiai ketvirtieji), būdama gyva, kinta. Dabartinės gyvos Anykščių krašto tarmės garsynas radikaliai skiriasi nuo XIX a. vidurio vokalizmo. S. Valentas patikimai parodė, kad „Anykščių šilelio“ garsyną nesunku atstatyti ir „atgaivinti“, naudojantis paties poeto aprobuotu 1882 m. leidimu ir to paties laikotarpio užrašytais anykštėnų tarmės tekstais. Tai ir buvo S. Valento sėkmingai padaryta tiek šiame, tiek ir ankstesniame 2008 m. leidime.

Minimas LLTI leidinys pasieks savivaldybę kurjerių paštu.

Lietuvių literatūros ir tautosakos
instituto direktorė

prof. dr. Aušra Martišiūtė-Linartienė